

PROBLEMA UNOR VECHI TERITORII ROMÂNEȘTI LA CONFERINȚELE DE PACE DE LA PARIS¹

VASILE DIACON

Das Problem einiger alten rumänischen Gebieten bei den Pariser Friedenskonferenzen

(Zusammenfassung)*

Der Artikel *Das Problem einiger alten rumänischen Gebieten bei den Pariser Friedenskonferenzen* stellt ein Problem der äusseren Politik und Diplomatie wieder zur Debatte, ein Problem, das heutzutage in einer Zeit der Intensivierung der „political correctness“ noch aktuell ist. Die Darstellung der Situation des ehemaligen Marmarosch (1919–1920, 1946–1947) und des Banats (1918–1919) wird aufgrund einer riesigen Bibliographie gemacht. Der Verfasser nimmt in seiner veritablen Fallstudie Rücksicht auf verschiedene Perspektiven: die geschichtliche und die linguistische Perspektive, die „geographische Konfiguration“ des Gebietes, die ethnische Struktur beider Teilräume der alten rumänischen Welt, die „ökonomischen Interessen“ der Hauptbevölkerung, sowie ihre „kategorische Wünsche“, die aufgrund des Selbstbestimmungsrechts der Völker ausgedrückt wurden.

„Die territorialen Verluste Rumäniens – behauptet der Verfasser am Ende des Beitrags – sind einigen komplexen, von der internationalen Konjunktur und der Innenpolitik generierten Faktoren oder der unsachgemässen Unterstützung der historischen Realitäten“ zuzuschreiben. Heute könnte man all diesen auch „den Verrat der nationalen Interessen“ hinzufügen.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: das ehemalige Marmarosch, das Banat, Selbstbestimmung, Aussenpolitik, Diplomatie, Politik der Grossmächte.

---

¹ Studiul reprezintă dezvoltarea unui material, *Diplomația românească și epopeea Maramureșului istoric*, publicat în volumul Stela Cheptea, Horia Dumitrescu (coordonatori), *In memoria Gheorghe Buzatu (1939–2013)*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2014, p. 366–380.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

După Primul Război Mondial, în urma tratatelor duse cu ocazia Conferinței de Pace de la Paris (18 ianuarie 1919 – 21 ianuarie 1920), au fost încheiate mai multe tratate la care România a fost semnatară și prin care aceasta a redobândit o parte a teritoriilor sale, desăvârșindu-și unitatea. Astfel, prin articolul 59 al Tratatului de la Saint-Germain, semnat la 10 septembrie 1919, „Austria renunță, în ceea ce o privește, în favoarea României, la toate drepturile și titlurile asupra părții fostului ducat al Bucovinei cuprinse dincoace de fruntariile României, astfel precum vor fi fixate ulterior de principalele puteri aliate și asociate”², iar prin articolul 1 al Tratatului de la Paris, din 28 octombrie 1920, Puterile Aliate „recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la vărsare până în punctul în care este întretăiat de vechea graniță dintre Bucovina și Basarabia și această veche graniță”³. În ceea ce privește frontiera cu Bulgaria, prin Tratatul de la Neuilly, semnat la 27 noiembrie 1919, aceasta era menținută conform celei existente în 1916.

Se știe că, odată cu stabilirea frontierei dintre România și Bulgaria, un număr mare de români situați în sudul Dunării, care nu a fost un hotar între aceștia, a rămas fără legături directe cu neamul din care se trăgea, fapt consemnat de învățații vremii. Astfel, A. F. Marsiglii, care a călătorit în anul 1696 pe Dunăre până la Rusciuc, afirma în *Danubius pannonico-mysicus*, că Românii locuiesc ambele maluri ale Dunării, începând cu intrarea între colinele muntelui Haemus și Carpați, iar D. Philippide, în *Geografia României* (1815), enumera, alături de aromânii din Balcani, pe românii ce sunt împrăștiați la sud de Dunăre, în Bulgaria, Serbia, în Macedonia, și care „se numesc pe sine până azi români, în limba lor românească”⁴.

În anul 1822, E. Klein estima un număr de 200 000 de români care trăiau în Bulgaria, iar G. Căliman, care a făcut o călătorie în anul 1864 până la Belgrad, nota: „Lucru demn de însemnat că majoritatea din satele de lângă Dunăre și înăuntrul continentului (peninsulei), sunt de români... De la Belgrad până la Negotin în Serbia și apoi în Turcia (= Vidin), toate satele sunt de puri români până la Vidin, de unde încep oardele tătare”⁵.

Nicolae Bălcescu, în *Scrisori către Ion Ghica*, relatează faptul că, străbătând nordul Bulgariei, în timpul pribegiei din anul 1849, a întâlnit numai sate românești⁶

² Apud N. Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Iași, 1936, p. 22.

³ Viorica Moisuc, *Basarabia, Bucovina, Transilvania. Unirea 1918*, Departamentul Informațiilor Publice, Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, [f. l., f. a.], p. 595.

⁴ Apud N. A. Constantinescu, *Chestiunea timoceană*, București, Editura Bucovina „I. E. Torouțiu”, 1941, p. 22.

⁵ *Ibidem*, p. 23.

⁶ Referitor la această problemă, a se vedea Emanoil Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, București, Tipografia Cartea Românească, 1923; Florea Florescu, *Românii din Bulgaria*, în „Buletinul Societății Regale de Geografie”, București, anul LXI, 1942, p. 125–143; N. A. Constantinescu, *Vechimea românilor timoceni*, București, Institutul de Arte Grafice, 1943; Monica Budiș,

Românii din sudul Dunării aveau să fie iremediabil pierduți pentru România, odată cu semnarea Tratatului de la Neuilly.

Frontiera cu Ungaria a fost stabilită prin Tratatul de la Trianon, din 4 iunie 1920, care a fost numit de către maghiari dictat.

Dacă, în ce privește teritoriile românești și hotarele menționate în tratatele amintite mai sus, situația a fost benefică pentru România, nu același lucru se poate spune despre Banat și Maramureș.

Prin Tratatul de pace de la Saint Germain en Laye, din 10 septembrie 1919, Banatul, cuprinzând așa-zisul Banat Sârbesc, care înglobează Valea Timocului (Craina Timocului)⁷ și o parte din Voivodina, și regiunea din stânga Dunării, Banatul Timișean, cu o suprafață totală de 28 526 km², a fost împărțit în trei: 9 276 km² au fost cedate Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, 284 km² au fost atribuite Ungariei, iar restul de 18 966 km² a rămas României, cu toate că reprezentanții Antantei au asigurat România, înainte de a intra în război, că va primi Banatul în întregul său. Nu s-a ținut cont nici de faptul că delegații satelor și orașelor bănățene la Alba Iulia și-au exprimat voința de a se uni cu Țara Mamă⁸. Ba, mai mult, a existat chiar ideea vehiculată în Conferința de Pace ca întreg Banatul să fie cedat sârbilor.

Timișoara a cunoscut în anii războiului mari frământări politice⁹, care au culminat cu manifestația din 2 decembrie 1917, când peste 4 000 de oameni au ieșit în stradă și au cerut încheierea unei păci drepte, fără anexiuni și recunoașterea

---

Comunitatea românească de pe Valea Timocului bulgăresc, București, Editura Militară, 2001; Emil Țircomnicu, *Românii din nordul Bulgariei – considerente istorice, sociologice și etnografice*, în „Philologica Jassyensia”, Iași, anul VI, nr. 2 (12), 2010, p. 255–265.

⁷ Timocul cuprinde și o zonă distinctă, cu localități din regiunea Vidin, din Bulgaria, care, la recensământul bulgăresc din 1924, număra 42 184 de români. În 2006, în cele 36 de sate din regiune, mai trăiau circa 23 000 vorbitori de limba română. Vezi Anca Aldea, *35 de sate de români de „mână a doua”*, în „Jurnalul național”, numărul din 2 noiembrie 2006. Referitor la această problematică, a se vedea și D. Drăghicesco, *Les Roumains de Serbie*, Paris, 1919; Tih. R. Georgevič, *La vérité sur les Roumains de Serbie*, Paris, 1913; N. A. Constantinescu, *Chestiunea timoceană*, București, Bucovina „I. E. Torouțiu”, 1941; Societatea Română de Statistică, *Românii din Timoc*, culegere de izvoare îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, București, Tipografia Bucovina „I. E. Torouțiu”, vol. I, 1943, și Imprimeria Institutului Statistic, vol. II–III, 1944; Alexandre Davier, *Emmanuel de Martonne și România Mare*, în „Magazin istoric”, București, anul XXXVI, nr. 8 (413), august 2001, p. 19; Gligor Popi, *Românii din Banatul Sârbesc*, în „Magazin istoric”, anul XXXVII, nr. 8 (437), august 2003, p. 5–8.

⁸ Unicul articol al Legii pentru ratificarea unirii Transilvaniei cu România, adoptată la 29 decembrie 1918 și publicată la 31 decembrie 1918, precizează: „Se ratifică, investindu-se cu putere de lege Decretul-lege cu nr. 3631, din 11 decembrie 1918, publicat în „Monitorul oficial”, nr. 212, din 13 decembrie 1918, privitor la unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului și Maramureșului cu Vechiul Regat al României”. Vezi Ioan Scurtu (coordonator), Theodora Stănescu-Stanciu, Georgiana Margareta Scurtu, *România între anii 1918–1940. Documente și materiale*, București, Editura Universității București, 2001.

⁹ Pentru întreaga problematică, vezi I. Munteanu, *Situația Banatului la sfârșitul Primului Război Mondial*, în „Apulum”, Alba Iulia, vol. XXXV, 1998, p. 565 seq; I. Munteanu, Rodica Munteanu, *Timișoara. Monografie*, Timișoara, Editura Mirton, 2002, p. 94 seq.

dreptului națiunilor la autodeterminare, iar la 31 octombrie are loc o mare demonstrație de stradă. În aceeași zi, în sala Casinei Militare, ofițerii din garnizoană și fruntașii politici locali s-au întrunit pentru a decide în legătură cu situația politică a Banatului. Cu o zi înainte, Otto Roth, membru în conducerea PSD din Ungaria, și locotenent-colonelul Albert Bartha au participat la întrunirea liderilor politici maghiari, la Budapesta. Întorși în Timișoara, au avut convorbiri în seara de 30 octombrie cu fruntașii maghiarilor timișoreni și decid ca la adunarea populară organizată de social-democrații locali pentru 31 octombrie să proclame Republica Autonomă Bănățeană¹⁰, în cadrul Ungariei și să înființeze Sfatul Poporului din Banat, subordonat direct guvernului din Budapesta, ceea ce s-a și întâmplat, Otto Roth declarând că rămâne atașat noului guvern maghiar condus de contele Mihály Károly. Tot el a comunicat apoi această decizie celor prezenți la consfătuirea din Casina Militară. Răspunsul fruntașilor români a fost ferm și prompt. Aurel Cosma declară imediat: „Noi, românii, nu putem primi propunerea domnului dr. Otto Roth. Aspirațiile neamului nostru ne îndeamnă să urmăm altă cale. Vom constitui Consiliul nostru Național”¹¹.

Ca urmare, ofițerii români întemeiază Consiliul Militar Național Român, avându-l ca președinte pe avocatul Aurel Cosma. Seara, are loc o întrunire publică românească în Piața Libertății¹², unde miile de oameni prezenți ovaționează cuvintele rostite de Aurel Cosma: „De astăzi înainte s-au rupt pentru totdeauna lanțurile robiei națiunii române”¹³.

Consiliul Militar Național Român se impune încă din primele zile ca o importantă forță politică și acționează cu fermitate împotriva acelor grupuri politice locale care încercau să împiedice realizarea voinței de unitate națională a populației românești. La ședințele Consiliului Poporului, din 2 și 3 noiembrie, Aurel Cosma a declarat răspicat că Unirea cu Țara nu mai poate întârzia.

La mijlocul lunii noiembrie, situația din Banat se complică. În baza art. I din Convenția Militară, semnată la Belgrad în 13 noiembrie 1918, armata maghiară trebuia retrasă la nord de râul Mureș, până la confluența cu Tisa. Regiunea evacuată de trupele maghiare trebuia ocupată de unitățile aliate, dar, pe acest temei, unitățile militare sârbe intră în Banat și ocupă, la 14 noiembrie 1918, Timișoara.

Deși comandantul trupelor de ocupație promite locuitorilor că le va asigura un tratament nediscriminatoriu, autoritățile militare sârbe au luat măsuri pentru a limita sau chiar a bloca deplasarea delegaților Banatului la Adunarea Națională din 1 Decembrie 1918. Ziarul „Românul” din Arad consemna în acele zile: „Bănățenii, acești inimoși fii ai neamului românesc, au fost împiedicați în manifestarea demnă

¹⁰ Populația Republicii Bănățene era de 1 582 133 de locuitori, dintre care 592 049 români, 387 545 germani, 284 329 sârbi, 242 152 unguri și 76 058 minorități (slovaci, croați-carașoveni, ruși, evrei).

¹¹ Apud I. Munteanu, Rodica Munteanu, *op. cit.*, p. 94.

¹² „Nădejdea”, Timișoara, anul IX, nr. 683, din 26 septembrie 1927, p. 7.

¹³ „Unirea română”, Timișoara, anul II, nr. 385, din 26 septembrie 1932, p. 4.

a sentimentelor românești [...] și delegații care au venit au avut să lupte cu cele mai mari greutăți”¹⁴. Ziarul amintit făcea precizarea limpede în 30 noiembrie 1918: „Primim vești întristătoare din toate părțile Banatului. Autoritățile militare ne creează dificultăți, nu ne permit ca să ne validăm politicește chiar în clipa hotărâtoare, când națiunea română este decisă să facă la Alba Iulia pasul istoric de a anunța dezrobirea națională”¹⁵.

La 2 decembrie 1918, au intrat în Timișoara trupele coloniale franceze pentru a evita posibilele confruntări dintre cetățenii orașului și trupele sârbești de ocupație.

Încurajați de reprezentanții Franței, sârbii au declarat, la 20 februarie 1919, întregul Banat ca parte integrantă a Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Consiliul Poporului (Sfatul) a fost dizolvat și autoritățile sârbe au preluat întreaga conducere asupra Banatului. Era o încercare a guvernului de la Belgrad de a pune Conferința de Pace în „fața faptului împlinit” și de a decide încorporarea Banatului istoric Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. O notă diplomatică franceză din noiembrie 1918 precizează: „În Banat, sârbii creează faptul împlinit, ocupând teritoriile revendicate de români în virtutea acordurilor internaționale. Evident, problema cere un arbitraj”¹⁶. La sfârșitul lunii februarie 1919, sosesc în Timișoara subunități din Divizia 17 Franceză, care vor rămâne în oraș până în 8 mai 1919.

Totuși, la 13 iunie 1919, se încheie un acord privind împărțirea Banatului, iar la 18 iulie 1919 a sosit în Timișoara o delegație a Consiliului Dirigent, condusă de Valeriu Braniște, pentru a stabili cu comandamentul francez și cu cel sârbesc detaliile retragerii trupelor respective la vest de linia convențională de graniță stabilită de împuterniciții Conferinței de Pace. Unitățile militare sârbe părăsesc Timișoara de abia în 27 iulie 1919, după ce recurg la rechiziționarea unor importante bunuri materiale, pentru a le transporta pe teritoriul Serbiei. Au ridicat tot mobilierul de la Prefectură, de la Primărie și de alte instituții publice din oraș. Au luat sumele de bani existente în casierile unor întreprinderi și instituții, au confiscat bunuri de la persoane private și unități economice. O parte din mobilierul și bunurile materiale încărcate pe șlepurile aflate pe canalul Bega au fost recuperate ulterior de autoritățile române. George Dobrin, instalat ca prefect al județului Caraș-Severin, a ordonat ca, prin ecluza de la Topolovățul Mare, apa din Canalul Bega să fie deversată în Timiș, astfel că șlepurile încărcate s-au împotmolit la Timișoara¹⁷. În 28 iulie 1919, avocatul Aurel Cosma, numit prefect al județului Timiș-Torontal de către Consiliul Dirigent, însoțit de generalul francez De Tournadre, s-a prezentat la Primărie și apoi la Prefectură, decretând preluarea puterii și instalarea administrației românești.

---

¹⁴ „Românul”, Arad, anul VII, nr. 20, din 3 decembrie 1918, p. 1.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 18, din 17/30 noiembrie 1918, p. 4.

¹⁶ *Ibidem*, p. 97.

¹⁷ *Ibidem*, p. 99.

La 1 august 1919, sosește în Timișoara prima unitate de jandarmi români, iar la 3 august își fac intrarea solemnă în oraș unitățile Armatei Române.

În 10 august 1919, este organizată la Timișoara o mare adunare populară, la care participă peste 40 000 de oameni din toate colțurile Banatului pentru a revendica menținerea integrității Banatului istoric și încadrarea în Regatul României. Rezoluția adoptată la adunare reafirmă voința „de iure, pe vecie, a întregului Banat cu Statul Român, sub sceptrul Dinastiei române”¹⁸, revendică respectarea Tratatului din 4 august 1916 încheiat de România cu Antanta și menținerea Banatului istoric în granițele sale naturale: Dunăre, Tisa, Mureș, ca parte a României Mari.

În aceeași zi de 10 august 1919, germanii bănățeni se întrunesc la Timișoara într-un congres și adoptă o moțiune prin care cer ca întreg Banatul să revină României. O delegație, alcătuită din cinci persoane, s-a deplasat la Paris pentru a prezenta Conferinței de Pace poziția șvabilor, potrivit căreia „numai de la Banatul nedespărțit și unitar sperăm binele națiunilor din Banat”¹⁹, înaintând, în acest sens, la 19 august 1919, un memoriu reprezentanților Antantei, la Paris. Aceștia nu au ținut, însă, cont de acest document, ci, dimpotrivă, au făcut presiuni asupra României să cedeze vestul Banatului și să încheie un tratat cu Serbia.

Românii din Serbia și-au exprimat și ei dorința de a fi alături de Țara Mamă. Astfel, Atanasie Popovici, președintele Comitetului Național al Românilor din Serbia, a depus la Conferința de Pace de la Paris un memoriu, din care reținem: „Împotriva acestei politici de înăbușire și de sârbizare, românii din Serbia n-au putut să opună decât o împotrivire îndârjită și mută. N-au dat înapoi din niciun punct de vedere. Dacă n-au mers cu împotrivirea până la răscoală, este că, întotdeauna, au fost îndemnați să nu o facă de către frații lor din Regat, ori de câte ori s-au dus la București pentru a le cere sprijinul lor prietenesc, pe lângă conducătorii din Belgrad. În două rânduri, la 1904 și 1906, românii din județul Pojarevaț au trimis la București un împuternicit cu un memoriu semnat de toți fruntașii românilor din județ, prin care rugau guvernul român fierbinte să intervină pe lângă cel sârb, spre a le îngădui dreptul de a avea școală și biserică națională. La 1913, locuitorii din județul Craina au făcut la București o cerere asemănătoare. Guvernul din București, însă, cu inimă ușoară, n-a ținut seama de dorințele întemeiate ale celor peste 300 000 de români din Serbia, numai pentru a păstra prietenia ei.

De altfel, intoleranța sârbească despre care noi am dat doar numai câteva pilde, n-ar fi îngăduit nici o mișcare naționalistă, religioasă, școlară etc.

În Serbia sunt socotiți ca trădători toți aceia care [îi] scot la iveală pe românii din Serbia. «Ei (românii) trebuie să fie nebăgați în seamă sau trecuți sub tăcere.

---

¹⁸ Apud I. Munteanu, Rodica Munteanu, *op. cit.*, p. 99.

¹⁹ „Banatul”, Timișoara, anul I, nr. 29, din 17 august 1919, p. 1–2.

Căci tot ce ar putea să atragă privirile asupra lor ar putea să dea naștere unei probleme românești în Serbia, care, după părerea multora, ar fi foarte primejdioasă».

Un guvern care nu îngăduie cea mai elementară libertate școlară și bisericească supușilor săi – români – este neîndoios că nu ar putea decât să înăbușe și să împiedice, cu cea din urmă asprime, orice mișcare iredentă, orice împotrivire mai dârză, care ar putea să aibă un răsunet în străinătate [...].

Principiile wilsoniene²⁰ care au fost primite de toată lumea și mai ales de poporul sârb – aceste principii în numele cărora iugoslavii, toți – atâția câți sunt – cer să fie alipiți la regatul sârb –, trebuie să fie aduse la împlinire și în ceea ce ne privește.

Nu sârbii sunt aceia care ar putea să ne oprească de a cere acest lucru. De aceea, noi cerem de la Conferința pentru Pace, pe temeiul principiilor wilsoniene, dreptul de a fi alipiți la frații noștri liberi din Regat. Aceasta este pentru noi singurul mijloc de a ne asigura libera noastră dezvoltare, ca și aceea a culturii noastre intelectuale, în limba noastră națională și singura noastră cheazășie că nu se vor mai pune piedici libertății noastre școlare, religioase și politice. Noi vrem și cerem să ni se dea ceea ce s-a dat și altor ramuri ale poporului iugoslav.

Noi locuim pe însăși frontiera care desparte Serbia de România și teritoriul pe care îl ocupăm alcătuiește un fel de ieșind în mijlocul teritoriilor românești. Acest fapt îndreptățește năzuințele noastre și dă o mare tărie dreptului nostru care se trage din principiul wilsonian.

Noi ne-am vărsat sângele fără precupețire pentru Serbia în cele două războaie balcanice, de la 1914. Divizia românească din Timoc a fost citată printre cele mai brave, în lupta disperată împotriva inamicului comun. La rândul său, poporul sârb ne datorează libertatea și neatârarea, pe care le-am câștigat prin eforturile comune, la care au luat parte frații noștri care au murit și cei care au supraviețuit: acei care au luptat în Serbia, în România ca și în Austro-Ungaria. Ei, prin grelele lor sacrificii, ne-au răscumpărat dreptul la libertate.

În acest război, a curs prea mult sânge și prea multe milioane de oameni au murit luptând împotriva împilării, pentru ca, odată pacea încheiată, să mai rămână, fără pricini întemeiate, popoare sau părți de popoare subjugate ca noi.

Dacă mai este dreptate la fel pentru toată lumea, noi, pe temeiul ei, cerem de la Conferința pentru Pace să ni se facă dreptate și avem convingerea că cererea noastră nu poate fi înlăturată”²¹.

---

²⁰ Este vorba despre reajustarea frontierelor în baza principiului autodeterminării naționalităților, unul dintre cele paisprezece puncte prezentate de Președintele SUA Woodrow Wilson în sesiunea comună a Congresului din 8 ianuarie 1918, care au stat la baza dezbaterilor Conferinței de Pace de la Paris.

²¹ Atanasie Popovici, *Memoriul românilor din Serbia*, în volumul Societatea Română de Statistică, *Românii din Timoc*, vol. III, culegere de izvoare îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, București, Imprimeria Institutului Statistic, 1944, p. 117–118.

Aspirația de revenire la integritatea și unitatea Banatului istoric, dezmembrat prin decizia Conferinței de Pace, va fi mereu prezentă în acțiunile politice postbelice ale bănățenilor și va genera un motiv de insatisfacție și nemulțumire în rândul multor oameni politici și de cultură din această provincie.

La 16 decembrie 1920, este organizată în Timișoara altă adunare populară, cu participarea a zeci de mii de cetățeni, români, germani, maghiari etc., care condamnă vehement dezmembrarea Banatului istoric și nedreptatea făcută bănățenilor la Conferința de Pace. Profesorul Brasay declară aici: „Să facem să se audă hotărârea Banatului de a nu consimți la știrbirea sa. Aliații noștri și, în special Franța, vor înțelege că e aici o mare greșală de îndreptat și că trebuie revăzută chestiunea Banatului cum cer bănățenii”²².

În aceeași zi, șvabii bănățeni adoptă și trimit forurilor internaționale o rezoluție prin care declară ferm poziția față de viitorul Banatului: „Șvabii din Banat cer ca integritatea Banatului să fie recunoscută și, în consecință, părțile înstrăinate să fie unite fără amânare cu Țara Românească”²³.

Ion I. C. Brătianu, în apărarea unității Banatului, a prezentat delegaților care discutau această problemă memorii, în care arăta că românii din această provincie sunt de două ori și jumătate mai numeroși decât sârbii, aceștia reprezentând doar 17% din totalul populației. Aceasta și faptul că provincia reprezenta o unitate geografică distinctă, perfect unitară din punct de vedere economic, social și cultural, l-au determinat pe Ion I. C. Brătianu să manifeste o anumită rigiditate și să nu discute nicio variantă a împărțirii Banatului. Cu toate acestea, reprezentanții învingătorilor au dispus desprinderea Banatului sârbesc, cuprinzând Voivodina și Valea Timocului, fapt consfințit prin Tratatul de Pace de la Saint Germain en Laye.

În aceste tratative, sârbii au fost priviți „cu un plus de simpatie de către Aliați, pentru suferințele îndurate în timpul conflictului și pentru rezistența eroică opusă, în vreme ce guvernului de la București i se reproșa armistițiul încheiat în primăvara anului 1918 cu Puterile Centrale”²⁴.

Spre satisfacția lor, sârbii au știut să-și apere bine interesele. În schimb, Ion I.C. Brătianu s-a menținut rigid pe poziția de a nu ceda nicio palmă din pământul Banatului, care, prin tratatul de alianță, în baza căruia România a intrat în război, urma să revină României în întregime, dar, la sfârșitul războiului, sârbii au ocupat Banatul, argumentându-și poziția afirmând că nu pot renunța la cei 225 000 de conaționali, în timp ce guvernul român îi invoca pe cei 400 000 de români (100 000 în Banat și 300 000 în colțul de nord-vest al vechii Serbii)²⁵.

Caius Bredniceanu (1879–1953), fost subsecretar de stat la Ministerul de Externe și expert cu probleme etnografice și geografice în cadrul delegației române

---

²² „Banatul românesc”, Timișoara, anul II, nr. 208, din 19 decembrie 1919, p. 1.

²³ Apud Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *op. cit.*, p. 99.

²⁴ Caius Bredniceanu, *Despre Banat la Conferința de Pace de la Paris*, în „Magazin istoric”, București, anul XXXIV, nr. 12 (417), decembrie 2001, p. 12.

²⁵ *Ibidem*.

în Comisia de stabilire a frontierei dintre Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor și România, relatează într-o scrisoare: „În fața Comisiunii, Brătianu a susținut, cu multă dibăcie, teza integrității Banatului, cerând ca puterile semnatare ale Tratatului din 4/17 august 1916 să-și onoreze semnătura, iar el este dispus să demilitarizeze o zonă în fața Belgradului, fixată prin Conferința Păcii. Am avut însă toți cei prezenți impresia că teza lui Brătianu era pierdută, căci Tardieu²⁶ i-a pus întrebarea, la sfârșit, că, în cazul că România va fi obligată să cedeze ceva în fața Belgradului, care ar fi pentru România un hotar convenabil față de sârbii din Banat?

Brătianu, enervat, și-a adunat dosarele și, ridicându-se în picioare, a replicat într-un ton energic că el cere Banatul întreg, iar dacă se va lua ceva din Banat, el, cu colaboratorii săi, nu va participa la trasarea unui hotar în Banat. Aliații să-l traseze singuri, fără participarea României, și, cu cât va fi mai nefavorabil României, cu atât va fi mai bine, căci istoria îi va da dreptate.

Astfel, delegația română nu a luat parte la lucrările Comisiunii teritoriale care s-a ocupat cu hotarul din Banat²⁷.

Brătianu s-a situat pe aceeași poziție rigidă și nu a trimis pe nimeni în Comisie și nici vreo schiță cu vreun hotar, care ar fi putut sta la baza unor discuții și ar fi lărgit substanțial suprafața acordată României.

După ce Emmanuel de Martonne²⁸ și generalul Le Rond, prietenii României în cadrul Comisiunii, i-au sfătuit pe români să intre în negocieri cu sârbii, Caius Bredniceanu a încercat să-l determine pe Brătianu să trimită pe cineva la negocieri, dar premierul a refuzat categoric. Această poziție rigidă a lui Brătianu a dus la pierderi teritoriale însemnate din partea României.

Mai reținem faptul că sârbii visau să preia Timișoara și regiunea industrială Reșița-Oravița, inclusiv satele carașovene, chiar și pe vremea lui Iosip Broz Tito²⁹.

Cea de-a doua provincie pe care am pierdut-o, Maramureșul istoric, adică ținutul³⁰ mărginit de Carpații Păduroși, Munții Rodnei, Lăpușului, Oașului și Bârjavei, care se întinde în Câmpia Tisei, trecând peste Teceu până la Craia (în vecinătatea teritoriilor locuite de germanii colonizați acolo de către Regele Andrei

---

²⁶ André Tardieu (1876–1945), președintele Comisiunii de stabilire a frontierei dintre România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor.

²⁷ Caius Bredniceanu, *Despre Banat la Conferința de Pace de la Paris*, în „Magazin istoric”, București, anul XXXIV, nr. 12 (417), decembrie 2001, p. 14.

²⁸ Emmanuel de Martonne (1873–1955) scria, în 1921, cu multă simpatie: „Cuvântul România nu este nou pe harta Europei, dar abia în 1919 i s-a aflat pentru prima oară semnificația” (Alexandre Davier, *op. cit.*, în „Magazin istoric”, București, anul XXXVI, nr. 8 (413), august 2001, p. 22.

²⁹ Caius Bredniceanu, *op. cit.*, în „Magazin istoric”, București, anul XXXIV, nr. 12 (417), decembrie 2001, p. 16.

³⁰ „Înconjurat de toate părțile de munți înalți și greu de trecut, Maramureșul este cel mai bine hotărnicit de natură, din toate cele zece ținuturi ce alcătuiesc frumoasa noastră Românie. [...] [El] este ca o cetate înconjurată de ziduri mărețe numai cu o singură poartă spre apus, de la Hust și Craia, prin care Tisa își trimite undele ei cristaline spre câmpia cea bătătorită de noroade a Panoniei” (Gh. Vornicu, *Maramureșul*, București, Editura Cartea Românească, f. a.).

al III-lea), cuprinzând și părțile superioare ale Bârjavei³¹, a alcătuit o întinsă și veritabilă cetate naturală, unde, de o parte și de alta a Tisei, începând cu izvoarele acesteia și pe toți afluenții săi, au trăit dacii liberi, care au întemeiat nenumărate așezări umane.

Numele ținutului – *Maramureș* – a fost atestat pentru prima dată în anul 1199, când regele Emeric (1196–1204) al Ungariei relatează că „atunci când ne-am dus la vânatoare în Maramureș și, în timpul vânătorii, calul nostru, alergând cu iuțeală, a căzut cu noi și s-a întâmplat ca piciorul nostru să rămână în scară, comitele Laurențiu, venind pe neașteptate, ne-a scăpat pe noi, cu ajutorul lui Dumnezeu, de o moarte atât de rușinoasă și amară și a fost rănit atât de rău de acel cal, încât în cele din urmă a suferit pierderea unei mâini”³².

Prima mențiune a unei așezări maramureșene, Visc, datează din 6 ianuarie 1272, când regele Ștefan al V-lea acordă o diplomă de înstăpânire vitejilor săi Micu și Ștefan, fiii comitelui Marchelleus, din familia maghiară Hontpázmány Ujhélyi, asupra cetății Visc. Această dată este considerată „prima pătrundere efectivă a autorității regatului maghiar în Maramureș”³³.

În anul 1299, Maramureșul este menționat, pentru prima dată, ca țară, „*terra Maramorus*”³⁴. În funcție de limba documentelor (latină, greacă, slavă, poloneză, maghiară), toponimul a înregistrat următoarele forme: *Maramorisius*, *Maramurus*, *Maramorus*, *Maramorosius*, *Maramoros*, *Marmația*, *Maramorisisio*, *Máramaros*, *Marmația*, *Maramoreș* și *Maramorâș*³⁵.

În întinderea sa din 1454, Maramureșul avea 10 354 km² și așa s-a conservat până în anul 1920, când număra 157 de comune, organizate în zece plase administrative, cu o populație de circa 400 000 de persoane³⁶.

În acest an, Maramureșul din dreapta Tisei a fost cedat Cehoslovaciei, România păstrând doar 3 381 de km² din suprafața totală a provinciei.

³¹ Regiunea din Câmpia Tisei, până la Craia, a fost anexată Maramureșului în anul 1329, iar în 1385 a fost transformată în Comitat Feudal al Ungariei. În 1454, i-au mai fost atașate cinci sate din regiunea superioară a văii Bârjava (Vezi Ioan Mihalyi, *Diplome Maramureșene din sec. XIV–XV*, Sibiu, 1900, p. 2, 4, 51, 219).

³² Apud Marian Nicolae Tomi, *Maramureșul istoric în date*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2005, p. 12.

³³ *Ibidem*, p. 15.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1940, p. 11.

³⁶ În funcție de utilitate, suprafața Maramureșului era împărțită în: 939 991 jugări de pădure, 303 251 jugări de fânețe, 215 040 jugări de pășune, 186 086 jugări de teren arabil, 5 808 jugări de grădini cu pomi, 181 jugări cu vii, 181 jugări cu papură, 37 060 jugări neproductivi, în total 1 689 139 de jugări (Apud Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 16). Conform altor surse, în 1910, comitatul Maramureș avea o suprafață de 9 716 km², iar populația era de 357 535 de locuitori, dintre care: ruteni: 159 489 (44,60%), români: 84 510 (23,63%), germani: 59 552 (16,65%), maghiari: 52 964 (14,81%).

Dureroasa epopee maramureșeană își are originile în ușurința cu care diplomații români au acceptat pretențiile Rusiei, cu ocazia încheierii Tratatului din 1916, care invocase faptul că în zonă trăia și o populație de origine slavă, ale cărei interese dorea să le protejeze.

Se știe că odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, ca urmare a atentatului de la Sarajevo și atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria, și, ulterior, angajarea în conflict a coalițiilor politico-militare existente la acea dată, românii din teritoriile românești aflate sub ocupația Ungariei, Austriei și Rusiei au fost puși la grea încercare, guvernul român aflându-se în situația de a adopta o decizie politico-militară de uriașă importanță pentru destinele națiunii.

Tineretul maramureșean a fost înrolat, la 2 august 1914, în regimentele 5, 12 și 85 ale armatei ungare, la Sighet, Sătmăr, Eger și Balasagyarmat, pentru a lupta pentru idealuri străine. Între 3 și 6 octombrie 1914, rușii au intrat în Maramureș, iar, la puțin timp, provincia a fost ocupată de germani, frontul stabilindu-se, pentru doi ani, de-a lungul Carpaților, pe linia Borșa, Vișeu de Sus, Poienile de sub Munte și Frasin.

După îndelungi tratative, România a decis să intre în război alături de Antanta, semnând în acest sens, la 4/16 august 1916, la București, două documente de importanță majoră pentru viitorul său și anume: Tratatul de Alianță între România, pe de o parte, Marea Britanie, Franța, Rusia și Italia, pe de altă parte și Convenția Militară între România, pe de o parte, Marea Britanie, Franța, Rusia și Italia, pe de altă parte.

Cu această ocazie, România și-a definit clar obiectivul de a elibera teritoriile românești aflate sub ocupația Austro-Ungariei, fără a abandona Basarabia. Conform articolului III din Tratatul de Alianță, „Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia recunosc României dreptul de a anexa teritoriile monarhiei Austro-Ungariei stipulate și delimitate în articolul 4”, prevedere întărită în articolul 5 al aceluiași document, unde se precizează, fără echivoc, că „Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia se angajează, de asemenea, ca la Tratatul de Pace, teritoriile monarhiei Austro-Ungariei, stipulate în articolul 4, să fie anexate Coroanei României”³⁷.

Articolul IV al Tratatului trasa viitoarea frontieră a României pe latura nord-vestică, după cum urmează: „Delimitările vor începe pe Prut la un punct al frontierei actuale dintre România și Rusia, aflat lângă Noua Suliță și va urca, pe acest fluviu, până la frontiera Galiției la confluența Prutului cu Ceremușul. Apoi va urma frontiera Galiției și Bucovinei și aceea a Galiției și Ungariei până la punctul Stog, cota 1655. De aici va urma linia de separare a apelor Tisa și Viso pentru a atinge Tisa la satul Trebusa în amonte de locul unde ea se unește cu Viso. Din acest punct va coborî pe talvegul Tisei până la 4 km în aval de confluența sa cu Someșul lăsând satul Vasaros-Nemeny, României. Ea va continua apoi în direcția sud-sud-

---

³⁷ *Basarabia. Bucovina. Transilvania*, documente adnotate și studiu introductiv de prof. univ. dr. Viorica Moisiuc, București, Departamentul Informațiilor Publice, Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, 1996, p. 42, 43.

vest până la un punct aflat la 6 km est de orașul Debrețin. Din acest punct ea va atinge Crișul la 3 km în aval de întâlnirea celor doi afluenți (Crișul Alb și Crișul Repede). Ea va reîntâlni apoi Tisa în dreptul satului Algyo, la nord de Segedin trecând la vest de satele Oroshaza și de Bekessamson, iar după 3 km va face o mică curbă. De la Algyo linia va coborî pe talvegul Tisei până la confluența ei cu Dunărea și, în sfârșit, va urma talvegul Dunării până la frontiera actuală a României”³⁸.

Mai reținem și faptul că articolul I al Convenției militare încheiate la aceeași dată, se preciza: „Ca urmare a Tratatului de alianță încheiat la 4/17 august, 1916 între România, Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia, România se angajează, mobilizând toate forțele sale terestre și navale, să atace Austro-Ungaria cel mai târziu la 15/28 august 1916 (opt zile după ofensiva de la Salonic). Operațiunile ofensive ale armatei române vor începe chiar în ziua declarării războiului”³⁹.

După intrarea României în război și după lansarea unei declarații de fidelitate față de domnia Sfintei Coroane Ungare, mulți ostași maramureșeni au dezertat și s-au înrolat în detașamentele de voluntari români.

Până la Marea Unire, Maramureșul avea frontieră cu Bucovina și Galiția, pe latura estică și nord-estică, iar la apus era delimitat de comitatele Bereg, Ugocea, la sud-est de cele de Sătmar și Someș, și la sud de comitatul de Năsăud.

În vederea participării la Marea Adunare românească de la Alba Iulia, tot Maramureșul istoric a intrat în febra pregătirilor, fiecare comună trimițându-și delegații, în ziua de 22 noiembrie 1918, la Sighet, unde, sub amenințarea mitralierelor ungurești, s-a ținut o impunătoare adunare națională, cu participarea a peste 10 000 de intelectuali și țărani maramureșeni.

Adunarea a proclamat alegerea Comitetului Sfatului Național Român, compus din 34 de intelectuali, în frunte cu dr. V. Chindriș ca președinte, desemnându-i și pe delegații care urmau să-i reprezinte la Marea Adunare de la Alba Iulia. „La 29 noiembrie, delegații Maramureșului au plecat cu carele la Baia Mare, iar de acolo, cu trenul, la Alba Iulia, unde au primit cu însuflețire hotărârile istorice adunării. Când însă bătrânul Pop Cice[o] și-a terminat cuvântarea cu strigătul «Trăiască România Mare de la Nistru și până la Tisa[!]», maramureșenii au protestat, strigând că ei n-au venit la Alba Iulia pentru a pune hotar la Tisa, ci au venit ca să împingă hotarul până la granița Galiției, ca România să cuprindă între hotarele ei și Maramureșul românesc de peste Tisa. La aceasta, oratorul a dat lămuriri maramureșenilor, declarând că cuvântul până la Tisa se referă numai la ținuturile dinspre Ungaria și că ținuturile românești dinspre Galiția, deși situate dincolo de Tisa, vor aparține României. Ca urmare, oratorul și-a încheiat lămuririle date cu strigătul: «Trăiască România Mare de la Nistru și până dincolo de Tisa!»⁴⁰.

³⁸ Idem, p. 42.

³⁹ Idem, p. 44.

⁴⁰ Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 201–202.

În ziua de 1 decembrie, simultan cu Adunarea de la Alba Iulia, s-a ținut o mare adunare românească și în capitala Maramureșului, care a proclamat unirea fără condiții a Maramureșului cu Regatul României. Tot atunci, s-a decis înființarea unui ziar românesc, intitulat „Sfatul”, ca organ oficial al Sfatului Național Român din Maramureș. La 2 decembrie, s-a întrunit la Sighet Sinodul Vicarial, care a hotărât pornirea unor acțiuni pentru înființarea unei episcopii unite cu sediul la Sighet. Hotărârea a fost însușită cu unanimitate și de către Comitetul Sfatului Național, deoarece aceasta ar fi soluționat în mare parte și problema reromânizării fraților noștri rutenizați în timpurile de vitregie, care, la acea dată, aparțineau cu toții Bisericii Unite. Totuși, guvernul din 1930, urmărind numai interese de partid, a fixat sediul Eparhiei Unite de Nord la Baia Mare, iar guvernul din 1938 a înființat la Sighet o episcopie ortodoxă misionară, prin care s-a inaugurat pentru românii din Maramureș o eră de lupte sterile și de neînțelegeri profesionale⁴¹.

După adunarea de la Alba Iulia, mai exact, în preajma sărbătorilor Crăciunului (care se ținea pe stil vechi, nu era făcută reforma calendarului), Maramureșul a fost ocupat de trupele ucrainene. Consiliul Dirigent a solicitat intervenția de îndată a armatei române, care, în ziua de 16 ianuarie, trece muntele Gutâi și, a doua zi, hoarda ucraineană a fost zdrobită în bătălia de la Cămara, de lângă Sighet, începând curățirea teritoriului românesc de bandele invadatoare.

Trupele maghiare și secuiești au ocupat, în același timp, partea de sud a Maramureșului, putând fi alungate din ținut abia în aprilie 1919⁴².

La Conferința de Pace de la Paris, diplomații români au avut poziții oscilante în ceea ce privește atitudinea față de trasarea frontierei nordice a României, implicit în problema Maramureșului istoric, ținând cont, pe de o parte, de stipulațiile Tratatului din 1916, care prevedeau că granița nordică a României urma să fie fixată pe talvegul Tisei, astfel încât doar o parte a Maramureșului să fie integrat în teritoriul național românesc, iar, pe de altă parte, de necesitatea revendicării Maramureșului în integralitatea sa.

În literatura de specialitate, s-a acreditat ideea conform căreia Ion I. C. Brătianu, ca semnatar al tratatului și ca șef al delegației ce a reprezentat România la Conferința de Pace, a respectat prevederile documentului semnat în 1916, manifestând interes doar pentru partea sudică a comitatului Maramureș⁴³.

S-a susținut că afirmația pe care Ion I. C. Brătianu a făcut-o în cadrul Consiliului de Coroană, din 27 august 1916, că, în urma intrării în război, România va ocupa teritoriul „până la Tisa, Banat, Crișana, partea slavă a Maramureșului și

---

⁴¹ *Ibidem*, p. 202.

⁴² Vezi Alexandru Filipașcu, *Ucrainenii din Maramureș*, Sibiu, 1945, studiu reprodus de Cristina Țineghe (editor), *Dezmembrarea Maramureșului istoric: decizii politice, reacții și consemnări în mărturii contemporane (1919–1923)*, București, Editura Centrul de Studii pentru Resurse Românești, 2009, p. 175–185.

⁴³ Vezi Cristina Țineghe (editor), *op. cit.*, p. 3 seq.

Bucovina până la Prut”⁴⁴, indică faptul că acceptarea Tisei ca frontieră a fost determinată de prezența Rusiei în alianță și interesul acesteia pentru rutenii din zonă.

Constantin Diamandi, ministrul român acreditat în Rusia, susține această aserțiune, arătând că Rusia a manifestat o atitudine protectoare față de rutenii din Maramureș pe tot parcursul desfășurării negocierilor ce au precedat semnarea Tratatului din 1916⁴⁵ și, „în prima întrevedere cu Sazonov, acesta mi-a prezentat o hartă minusculă dintr-un atlas din 1859, în care culoarea verde care marca elementele slave din Bucovina, Maramureș și Banat era preponderentă. În cursul negocierilor, Sazonov nu părea dispus să cedeze niciuna din cele trei provincii: nici Bucovina, nici Maramureș, nici Banat, deoarece acestea conțineau insule de populație slavă”⁴⁶.

De altfel, însuși Ion I. C. Brătianu arată în dezbaterile de la Conferința de Pace de la Paris, în Comisia pentru probleme românești și iugoslave, că „frontiera nordică a României a fost impusă în 1916 de dorința Rusiei de a avea acces la Tisa”⁴⁷.

Debutul Conferinței de Pace de la Paris a pus în fața diplomaților români decizia Marilor Puteri de dezavuare a tratatelor secrete, fapt ce îl determină pe Ion I. C. Brătianu să susțină respectarea prevederilor Tratatului din 1916, insistând ca Alianții să-și îndeplinească promisiunile.

Ion I. C. Brătianu a prezentat, la 1 februarie 1919, revendicările teritoriale complete ale statului român⁴⁸. Frontiera nordică a României a fost formulată în memoriul *Le territoire revendiqué par les Roumains dans nord-ouest de la Transylvanie proprement-dite*, unde preconiza să rămână în teritoriul românesc „părțile situate la sud de Tisa ale comitatelor Maramureș și Ugocea, comitatele Sălaj, Sătmar, Bihor și Arad, [precum] și partea de sud-est a comitatului Bichiș și comitatul Cenad”.

În revendicările României în fața Conferinței de Pace de la Paris, Ion I. C. Brătianu a ținut cont parțial de tratatul secret din 1916, deoarece, bazându-se pe dreptul la autodeterminare și invocând drepturile istorice și etnice, a solicitat Bucovina întreagă și Basarabia, teritorii care nu făceau obiectul convenției politice încheiate cu Alianții, știind că hotărârile de unire, adoptate în 1918, revendicau mult mai mult teritoriu decât era prevăzut în tratatul din 1916, inclusiv maramureșenii din dreapta Tisei au votat prin intermediul delegaților la Adunarea de la Alba Iulia

⁴⁴ Alexandru Marghiloman, *Note politice. 1897–1924*, vol. II, București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1927, p. 87.

⁴⁵ *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. Documente interne și externe*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 763.

⁴⁶ Apud Cristina Țineghe (editor), *op. cit.*, p. 3.

⁴⁷ Cristina Țineghe (coordonator), *Problema transilvană reflectată în notele prezentate de delegația maghiară la Conferința de Pace de la Paris. 1920*, București, Editura Centrului de Studii pentru Resurse Românești, 2008, p. 268 seq.

⁴⁸ Valeriu Florin Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919–1920)*, Iași, Institutul European, 1993, p. 51.

includerea Maramureșului românesc de peste Tisa în componența României și stabilirea unei granițe cu Galiția.

Ca urmare, Consiliul Național Român din Maramureș a adresat lui Ion I. C. Brătianu un memoriu privind evoluția istorică a Maramureșului și dorințele populației din această zonă pentru a fi prezentate Conferinței de Pace. Maramureșenii cereau „corectura” frontierei Maramureșului cu Galiția până la Ceremușul Negru, pentru „ca granița să corespundă stării de proprietate”⁴⁹, căci, datorită neglijenței autorităților maghiare, munții Păpădia, Ciursa și Prelucile, care erau proprietatea românilor maramureșeni, au rămas încorporați Galiției.

În această situație, Ion I. C. Brătianu își schimbă poziția și depune eforturi pentru alipirea întregului Maramureș la România și, la 22 februarie 1919, în fața Comisiei teritoriale româno-iugoslave din cadrul Conferinței de Pace de la Paris, revendică gurile Tisei, respectiv colțul de nord al Maramureșului⁵⁰, cerere dezbătută de comisie în ședința din 2 martie 1919, când delegația italiană a propus ca acest spațiu să revină României. Propunerea a fost respinsă de generalul Le Rond, cu motivarea că „această chestiune a fost examinată în detaliu și discutată de Comisia Afacerilor Cehoslovace, care a fost unanimă în aprecierea că va fi imposibil să fie lăsați 300 000 de ruteni în Ungaria, ca un stat independent, și, de aceea, aceștia trebuie uniți cu unul din vecinii lor, polonezii, românii sau cehii. Comisia a recunoscut că rutenii sunt foarte asemănători, din punct de vedere al rasei și religiei, doar cu cehii. S-a considerat că, în ciuda înrudirii etnice cu polonezii, sunt separați de aceștia de Carpați și, în orice caz, nu este de dorit ca Polonia să se întindă până la Dunăre. Ideea atribuirii rutenilor, care sunt slavi și uniți, românilor care sunt latini și ortodocși, a fost respinsă de delegațiile americană, britanică și franceză. Delegația italiană a înaintat argumentul pe care contele Vanutelli Rey tocmai l-a susținut, însă nu a putut convinge celelalte delegații, care s-au pronunțat pentru unirea la Cehoslovacia a întregii Rutenii din Ungaria”⁵¹.

Comisia româno-iugoslavă privind frontiera nordică a României și-a însușit acest punct de vedere și, ca urmare, Consiliul Suprem al Puterilor Aliate și Asociate a decis, în ședința din 7 august 1919, traseul frontierei româno-cehoslovace. Acesta era trasat după cum urmează: „Începând de la punctul situat aproximativ 47°58' nord și 20°34' est Greenwich (cota 1655) care este punctul de joncțiune a celor trei frontiere ale României, Galiției și Statului cehoslovac (teritoriul rutean).

---

⁴⁹ Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. Documente interne și externe, vol. III, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 111.

⁵⁰ Sheman David Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I. C. Brătianu*, Iași, Institutul European, 1995, p. 134.

⁵¹ Cristina Țineghe (coordonator), *Problema transilvană reflectată în notele prezentate de delegația maghiară la Conferința de Pace de la Paris. 1920*, București, Editura Centrului de Studii pentru Resurse Românești, 2008, p. 282 seq.

O linie secundară orientată sensibil către vest-sud-vest prelungită printr-o linie care să atingă Tisa la nord de confluența râului Vișeu, apoi urmând către vest talvegul Tisei până la un punct situat la aproximativ 9 km vest de Apșa de Jos, astfel încât să lase linia Sighetu-Marmației – Borșa în întregime în teritoriul român, dând statului cehoslovac (teritoriile rutene) facilități pentru a efectua un racord la linia Hust – Apșa de Jos – Korosmezo, la nordul râului și în întregime în teritoriul cehoslovac

O linie: întâlnind și mergând de-a lungul liniei de despărțire a apelor între Tisa și Tur (Avas – Hegyjeg) până la punctul situat la aproximativ 3 km la SV de cota 805, urmând o creastă secundară în direcția sud-vest și curbandu-se la vest, astfel încât să taie calea ferată Satu Mare – Hust la aproximativ 3 km nord de stația Halmeu, urmând paralel și la aproximativ 1 km la sud șoseaua Halmeu-Tisa – Ujlak până când ea întâlnește râul Batar, afluentul stâng al Tisei, urmând acest râu până într-un punct imediat la est de Mogosliget, punct a cărui poziție aproximativă este 48°08' și 22°53' est de Greenwich. Acest punct este punctul de joncțiune a celor trei frontiere ale României, ale statului cehoslovac (teritoriul ruten) și ale Ungariei”⁵².

Până la data comunicării liniei de frontieră între România și Cehoslovacia, la Budapesta s-a instalat un guvern comunist și Ungaria a declanșat, la 16/17 aprilie 1919, ofensiva armată, începând operațiunea de ocupare militară a Slovaciei și Ruteniei, ceea ce a complicat și mai mult situația politică în regiune.

Ofensiva armatei Ungariei a determinat replica armatei române. Operațiunile au vizat eliberarea teritoriului ocupat de către maghiari, armata română înaintând și, în scurt timp, a atins Huszt și a eliberat Sătmăru, localități considerate a fi limite etnografice. În același timp, Brătianu, care încheiase o înțelegere cu premierul polonez vizând realizarea unei joncțiuni între armata română și cea poloneză, menită a împiedica orice legătură între ucraineni și bolșevicii ruși cu cei din Ungaria, dorea să declanșeze operațiuni militare de ocupare a Ruteniei și a sudului Galiției cu scopul de a o pune în aplicare⁵³.

La 2 mai 1919, trupele române au atins Tisa pe tot frontul, iar trupele cehoslovace se aflau în înaintare spre sud pentru a ocupa linia provizorie de demarcație stabilită de Conferința de Pace, la 15 februarie 1919, între Ungaria și Cehoslovacia până la stabilirea definitivă a frontierei între cele două state.

---

⁵² Apud Cristina Țineghe (editor), *op. cit.*, p. 40.

⁵³ Referitor la această problemă, a se vedea Lucian Leuștean, *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 85; Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, București, Cartea Românească, 1939, p. 59; Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918–1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994; *Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918–1921)*, ediție îngrijită de Viorel Ciubotă, Gheorghe Nicolescu și Cornel Țucă, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998, vol. I.

În aceeași dată de 2 mai 1919, în zona Muncaci-Csap, s-a realizat joncțiunea între armata cehoslovacă și trupele române, iar linia de demarcație între acestea, propusă de mareșalul Foch și comunicată cu câteva recomandări și precizări de către Conferința de Pace, la 7 mai 1919, era următoarea: „Cursul Tisei, din amonte de Tokai și până la cotul CSAP. Calea ferată CSAP – Sighetu-Marmației, pasul Jablonița, cu ocupație cehoslovacă exclusiv până la Sighetu-Marmației, cu ocupație română în Sighetu-Marmației, după vechea graniță a Austro-Ungariei. Indicație: Cu ocuparea de către o armată sau alta a aproximativ 4 km din traseul liniei de demarcație: la sud de calea ferată pentru cehi, la nord și vest pentru români. În secțiunea cuprinsă între Kiraly-Haza și pasul Jablonița, calea ferată ar trebui să fie întrebuințată concomitent de români și cehoslovaci, potrivit unui regim care să fie fixat de cele două comandamente interesate.

Drept urmare, generalilor Pelle și Graziani li se va recomanda, la Praga și, respectiv, la București, adoptarea acestei sugestii.

V-aș rămâne îndatorat s-o sprijiniți cu toată influența dumneavoastră. Intervenția noastră este motivată de prietenia față de cele două țări interesate și de dorința vie de a contribui la îndepărtarea celei mai mici fricțiuni potențiale dintre ele. Soluția preconizată trebuie să aibă, bineînțeles, un caracter provizoriu. Ea pornește de la considerații de ordin militar și să aveți grijă să specificați faptul că ea nu poate influența în niciun fel deciziile care vor fi luate de Conferință în privința atribuirii de teritorii situate de o parte și de alta a liniei înfățișate.

Se impune încheierea rapidă a acestui acord pentru că deja s-au produs contestații între detașamentele cehe și românești la Csap și Munkacs”⁵⁴.

La 10 mai, a fost declanșată campania ungară împotriva cehoslovacilor, iar la 20 mai armata maghiară a trecut la ofensivă pe tot frontul, obligând trupele cehoslovace să se retragă. Situația creată a lăsat descoperit flancul drept al armatei române, deschizând armatei maghiare drumul spre est, punând astfel în pericol legătura dintre armata română și cea poloneză. Dacă ungurii ar fi reușit să înainteze în spațiul dintre munții Maramureșului și Tisa, în direcția Csap – Tisza Uilak – Hust, legătura dintre Transilvania și Galiția ar fi fost compromisă. Pentru a evita acest pericol, Marele Cartier General a ordonat Comandamentului Trupelor din Transilvania, la 7 iunie 1919, să ia măsurile necesare pentru a-i împiedica pe maghiari să se stabilească între munții Maramureșului și Tisa. Între 19 și 21 iunie 1919, trupele române au ocupat întregul sector între Korosmezo și Csap și au introdus administrația românească în întregul Maramureș. Ulterior, mareșalul Prezan, împreună cu comandamentul cehoslovac, va stabili în vara anului 1919 o linie de demarcație care ținea seama de situația geografică, strategică și economică a ambelor țări. Aceasta dădea României „întregul teritoriu locuit de români, cu proprietățile lor, și o mică fâșie din teritoriu locuit de ruteni și români”⁵⁵.

---

⁵⁴ Apud Cristina Țineghe (editor), *op. cit.*, p. 37.

⁵⁵ V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României. Noiembrie 1919 – martie 1920*, Sibiu, 1925, p. 149–150.

Alexandru Filipașcu îi indică drept culpabili de situația în care s-a aflat Maramureșul istoric pe diplomații Vechiului Regat, care, călăuziți de lozinca „De la Nistru pân’la Tisa”, nu știau că în Maramureșul de peste Tisa avem români și moșie istorică românească: „Cu ocazia încheierii tratatului secret din 17 august 1916, Ion I. C. Brătianu, preocupat numai de frontiera Banatului integral, a abandonat problema frontierei Maramureșului. La stabilirea frontierelor României, Conferința de Pace a luat de bază tratatul din 1916, care nu stabilea nimica privitor la frontiera nordică a țării. Greșeala aceasta au știut să o exploateze în favoarea lor cehii, care, bucurându-se și de o mare trecere în fața Areopagului mondial, și-au împins frontierele până la hotarele Ardealului istoric. Raporturile dintre delegațiile cehă și română nu erau prea bune, iar retragerea de la Conferința a lui Brătianu (2 iulie) a provocat o tensiune latentă între guvernul român și Consiliul Suprem. În răstimp, trupele române salvează armata cehă de ofensiva distrugătoare a bolșevicilor unguri și, ca urmare, generalul Prezan, de acord cu comandantul ceh, a fixat o linie demarcațională care ținea seama de situația geografică, strategică și economică a ambelor țări, linie care ne dădea întregul Maramureș. Delegația română, voind să utilizeze avantajele zonei Prezan, a așteptat zadarnic instrucții și împuternicire de la șeful guvernului pentru a trata în acest scop”⁵⁶.

În momentul alipirii întregului Maramureș la România, oficialitățile române nu aveau cunoștință de linia de frontieră ce urma să fie trasată între România și Cehoslovacia. Abia la 8 august 1919, i s-a comunicat României linia de demarcație între statul român și cel cehoslovac. Această linie de demarcație nefiind inclusă în decursul anului 1919 în niciun tratat internațional, „fapt ce i-a determinat pe politicienii români să continue negocierile pentru obținerea [unei] frontiere cât mai avantajoase statului român și după retragerea lui Ion I. C. Brătianu de la Conferința de Pace și demisia guvernului său”⁵⁷.

La 2 iulie 1919, Ion I. C. Brătianu se retrage din delegația României și între guvernul român și Consiliul Suprem a apărut o tensiune latentă.

După înlocuirea, la 12 septembrie 1919, a guvernului Ion I. C. Brătianu și venirea guvernului Văitoianu, conducerea delegației a fost preluată de Alexandru Vaida-Voevod, care a continuat tratativele pentru includerea întregului Maramureș la România. Având în vedere faptul că, la sfârșitul lunii septembrie 1919, Consiliul Suprem urma să ia din nou în deliberare frontiera României cu Ungaria, precum și cea din Maramureș, Alexandru Vaida-Voevod a înaintat un raport documentat asupra frontierei Maramureșului, în care cerea toate comunele românești de peste Tisa împreună cu hotarele lor (cele trei Apșe – de Sus, de Mijloc și de Jos –, Peri, Biserica Albă, Ocna și altele), propunând o frontieră care începea la vest de Teceu și continua pe culmea munților spre nord, care ne-ar fi dat plasele Sighet, Tisa, Taras și jumătate din Teceu⁵⁸.

⁵⁶ Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 243.

⁵⁷ Cristina Țineghe (editor), *op. cit.*, p. 6.

⁵⁸ V. V. Tilea, *op. cit.*; Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 207.

După primele alegeri generale parlamentare libere, care au avut loc în timpul guvernării Văitoianu, în octombrie 1919, la care a participat și populația întregului Maramureș, în primul Parlament al României Întregite, rutenii au fost reprezentați de către Gh. Bilașcu, G. Iuga, V. Chindriș, V. Pop, T. Bocotei și Orest Ilniczki, ca deputați, iar ca senatori, de către Al. C. Anderco, Simion Balea, I. Boroș și I. Pop senior⁵⁹. Deputatul Orest Ilniczki a declarat în ședința Adunării Deputaților, din 13 decembrie 1919, că poporul rutean din Maramureș dorește să se păstreze linia demarcațională existentă în acel moment și să fie integrat statului român. În integralitatea sa, declarația este următoarea: „Suntem încredințați din partea alegătorilor noștri ruteni a exprima sentimentele de nemărginită mulțumire și loialitate Maiestății sale regelui Ferdinand (aplauze prelungite) și toată recunoștința Consiliului Diligent pentru respectarea atât de corectă a dreptului minorităților cu ocaziunea alegerilor (aplauze).

Poporul rutean din Maramureș, de când există prima dată acum, la aceste alegeri, și-a putut manifesta liber voința sa și a putut alege reprezentanții săi (aplauze).

Avem toată încrederea că Parlamentul român va respecta totdeauna principiile democratice și va aduce legi bune și folositoare pentru toți cetățenii care ajung între granițele României Mari (aplauze).

Poporul rutean din părțile Maramureșului dorește și cere să se ia toate măsurile necesare pentru a fi anexat definitiv, conform liniei demarcaționale de azi, pentru totdeauna, la România Mare (aplauze prelungite și repetate)”⁶⁰.

În urma acestor alegeri, la 30 septembrie 1919, guvernul Văitoianu a fost înlocuit de guvernul Vaida, care a numit pe lângă delegația română, ca expert pentru Maramureș, pe dr. G. Iuga. Acesta, în timpul șederii sale la Paris, a întocmit mai multe memorii, documente și hărți, dovedind caracterul românesc al Maramureșului de peste Tisa, precum și drepturile istorice incontestabile pe care România *de facto* le și exercita.

Raporturile dintre cele două delegații s-au îndulcit, iar la Conferință s-a creat României o atmosferă favorabilă, arată Alexandru Filipașcu în lucrarea sa despre istoria Maramureșului. Faptul era încurajator pentru România, deoarece, la 16 decembrie, Alexandru Vaida-Voevod declara în Cameră că speră să găsească remediul pentru salvarea integrală a Maramureșului. După aceasta, încep tratative între cele două delegații și se fac intervenții cu succes la bărbații de stat ai Aliaților. Ca urmare, delegația cehă a acceptat punctul de vedere românesc, încât, la 15 martie 1920, șeful delegației cehe încunoștința pe Alexandru Vaida-Voevod că frontiera Maramureșului este pe cale de a fi rezolvată în scurtă vreme. După acordul ce s-a stabilit între delegații, primeam întregul Maramureș, cu excepția plasei Dolha.

---

⁵⁹ Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 242.

⁶⁰ Apud Cristina Țineghe (editor), *op. cit.*, p. 47.

Acordul urma să fie semnat la Londra, dar, când delegații români au prezentat documentele spre semnare, delegația cehă a refuzat semnarea lor, sub pretextul că, în urma demisiei guvernului Vaida, delegația română nu mai dispune de împuternicirea legală pentru a putea să semneze acordul încheiat.

Schimbarea de guvern, în momentul culminant al stabilirii definitive a frontierei nordice a României, a fost fatală Maramureșului istoric. Guvernul Averescu, în loc să continue tratativele și să ducă la bun sfârșit lucrările guvernului Vaida, la finele lunii iulie 1920 a ordonat, cu o grabă nejustificată, retragerea trupelor române dincoace de Tisa. Dispoziția aceasta a fost considerată de cercurile diplomatice internaționale ca o renunțare de bună voie din partea României la teritoriul Maramureșului de peste Tisa, care, în scurtă vreme, a și fost ocupat de trupele cehe. Astfel, „printr-o hotărâre grăbită, s-a aplicat Maramureșului istoric o operație mortală, care nu ținea seamă nici de configurația sa geografică, nici de interesele sale economice și nici de dorințele categorice ale locuitorilor săi”⁶¹.

La începutul anului 1920, Ungaria înaintează forumului păcii opt note însoțite de anexe voluminoase, cu care își susținea pretențiile sale teritoriale, țările afectate fiind Cehoslovacia, România și Regatul Sârbo-Croat-Sloven. Acestea au răspuns și au contracarat acțiunea maghiară⁶².

Simultan cu acțiunea diplomatică declanșată de către Ungaria, guvernul Alexandru Vaida-Voevod antrenează noi negocieri cu delegații cehoslovaci, la Londra, condiționând încheierea unui acord mai strâns cu Cehoslovacia de aplanarea diferendelor litigioase din Maramureș⁶³.

Pe lângă delegația română la Conferința de Pace, ca expert pentru Maramureș, a fost numit Grigore Iuga, deputat de Maramureș, care a redactat mai multe memorii, documente și hărți, dovedind caracterul românesc al Maramureșului de la nord de Tisa. În memoriul din 9 decembrie 1919, Grigore Iuga arată pierderile pe care le-ar înregistra România în cazul în care frontiera nu s-ar menține pe linia de demarcație de la acea dată⁶⁴.

În cadrul acestor tratative, inițial, cehii s-au arătat dispuși să facă concesii teritoriale în Maramureș, în schimbul unei alianțe militare. La 16 decembrie 1919, Alexandru Vaida-Voevod declara în Camera Deputaților că „speră să găsească remediul pentru salvarea integrală a Maramureșului”⁶⁵. Și șeful delegației cehe,

⁶¹ Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 208.

⁶² Apud Cristina Țineghe (editor), *op. cit.*, p. 7; Viorica Moisuc (coord.), *România și Conferința de Pace de la Paris (1918–1920). Triumful Principiului naționalităților*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983, p. 388; Lucian Leuștean, *op. cit.*, p. 156; *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918. Documente interne și externe, februarie 1920 – decembrie 1920*, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 9–23, 32–51, 85–98, 98–106, 106–116, 480–485; *1920. Un act de justiție. Documente*, ediție întocmită de Corneliu-Mihail Lungu și Ioana Grigorie, București, 2001, p. 302–320.

⁶³ V. V. Tilea, *op. cit.*

⁶⁴ Cristina Țineghe (editor), *op. cit.*, p. 50 seq.

⁶⁵ V. V. Tilea, *op. cit.*, apud Cristina Țineghe (editor), *op. cit.*, p. 8.

Osusky, îl informa la 15 martie 1920 pe șeful guvernului român că frontiera Maramureșului este pe cale de a fi rezolvată în scurtă vreme. Conform acordului stabilit între delegații, Maramureșul, cu excepția plasei Dolha, revenea României, tratatul urmând să fie semnat la Londra. Negocierile sunt însă întrerupte de demiterea lui Alexandru Vaida-Voevod, iar partea cehă nemaivoind să amâne evacuarea teritoriului atribuit prin deciziile luate în cadrul Conferinței de Pace⁶⁶.

La 23 martie 1920 și 1 aprilie 1920, reprezentantul Cehoslovaciei în România reînnoia în numele guvernului său cererea de evacuare a teritoriului de la nord de Tisa de către trupele române, care „nu trebuie să fie efectuată mai târziu decât evacuarea teritoriului maghiar ocupat de trupele române” și transmitea că, „evacuarea teritoriului odată efectuată, Ministerul cehoslovac al Afacerilor Externe se declară dispus să intre în tratative privind o rectificare a frontierelor”⁶⁷.

La 5 aprilie 1920, Consiliul de Miniștri a autorizat Ministerele de Externe și de Război să ia măsurile convenite pentru evacuarea teritoriului de la nord de Tisa, care, conform prevederilor Tratatului de Pace cu Austria, revine Cehoslovaciei, precum și începerea tratativilor pentru obținerea unei rectificări de graniță⁶⁸. Urmare acestei hotărâri, la 5 mai 1920, are loc la Satu Mare întrunirea Comisiei mixte româno-cehoslovace, care stabilește modalitatea concretă de evacuare a Maramureșului de la nord de Tisa⁶⁹, iar la 6 iunie 1920, la Uzhorod, aceeași comisie constata stadiul derulării acțiunilor de evacuare.

Problematika Maramureșului va fi din nou integrată în sfera mai largă a raporturilor diplomatice, aceasta regăsindu-se pe agenda discuțiilor ce au avut loc la 19 august 1920, la București, între Take Ionescu și Eduard Benes, când s-a convenit ca Cehoslovacia să asigure României „o frontieră mai bună la sud de Tisa”⁷⁰.

Pe baza acestei convenții, negocierile se reiau în ianuarie 1921, la Sighetul Marmăției, fiind finalizate în 4 mai 1921, când se încheie Protocolul privitor la regularea unor amănunte ale frontierei între România și Cehoslovacia⁷¹.

Frontiera româno-cehoslovacă a fost definitiv fixată și trasată pe teren de către comisia internațională instituită prin Tratatul de la Sèvres, articolul 2, paragraful 6⁷², care și-a terminat lucrările printr-un Protocol final, încheiat la Brno, în 19 iulie 1926, iar statutul frontierei româno-cehoslovace a fost adoptat la Satul Mare, la 25–30 noiembrie 1929⁷³.

---

⁶⁶ Cristina Țineghe (editor), *op. cit.*, p. 8.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 48, 60.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 63.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 80.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 116.

⁷¹ *Ibidem*, p. 167.

⁷² Comisia a fost formată din cinci membri, numiți de către Consiliul Suprem al Puterilor Aliate și Asociate, și câte unul de către Cehoslovacia și România.

⁷³ *Ibidem*, p. 9.

Referindu-se la modul în care a fost reprezentată problema Maramureşului istoric la Conferinţa de Pace de la Paris, Take Ionescu, într-o cuvântare ținută în şedinţa din 17 august 1920 a Senatului României, afirma: „Frontiera Maramureşului este aceea pe care am pus-o noi în tratatul de alianţă de la 1916. În această privinţă, Congresul de la Paris a primit întocmai frontiera din tratat, afară de o bucată de la apus de Sighet şi ne-a mai privat astfel de două comune. Dar, încolo, frontiera este absolut aceea din 1916. D-lor, de ce la 1916 s-a fixat așa frontiera? La 1916 s-a tratat şi cu Rusia şi în chestiunile rutene, evident că Rusia a susţinut pe ruteni. De aceea tratatul de la 1916 nu ne da Bucovina întregă, pe care o avem astăzi şi tot de aceea şi frontiera din Maramureş nu s-a tras la nord de Tisa, ci chiar pe Tisa.

Nu acuz pe nimeni, la 1916 era greu să fie altfel.

Vina noastră începe mai târziu. Greşeala României nu a fost la 1916, ci la Paris în 1918 şi 1919.

Politica urmată de România, aceea de a nu ieşi niciun minut din litera Tratatului de la 1916, era fatală în chestia Maramureşului.

Dacă România, la Paris, ar fi înţeles că nu era posibil să se pună numai pe temeiul tratatului, mai ales din cauză că intrase în război şi America, şi America era dominantă în conferinţă şi nu iscălise tratatul nostru; dacă România înţelegea atunci când Italia, cu 40 milioane de locuitori, nu reuşea să îşi valorifice tratatul lor, nu putea să se valorifice integral al nostru, mai ales că noi luam şi Basarabia, care nu era cuprinsă în tratatul din 1916; dacă România, la Paris, ar fi avut înţelepciunea să pună în subsidiar, cum se zice în drept, în a doua linie, alte argumente decât ale tratatului, să discute frontierele noastre, punct cu punct şi pe alte merite decât ale Tratatului din 1916, sunt sigur că ar fi obţinut pentru Maramureş alte frontiere”⁷⁴.

Analizând harta Maramureşului istoric, urmărindu-i văile (Bârjava, Neagu, Hust, Săclânţa, Talabârjava, Taras, Ungului, Repedea, Rusului, Râului, Săpurca, Tisa Neagră şi Tisa Albă) care despart munţii cu denumiri româneşti (Turbatu’, Plosca, Cucu’, Tâmpa, Tătăruca, Oprişa, Carpeni’, Plaiu’, Păpădia, Bustu’, Strânsu’, Neamţu’, Groapa, Pietrosu’, Muncelu’, Turcu’, Strungu’, Râpa, Gamba, Călinu’, Guşatu’, Crainicu’, Tomnaticu’, Măgura, Şerbanu’, Paltinu’, Petriceaua, Vinderelu’, Corbu’, Copilaşu’, Lutoasa, Prislopaşu’, Făgetu’, Băiţa, Păpădia, Ciarcănu’, Geamănu’, Vârful Omului, Bălţatu’ şi multe altele) şi de-a lungul cărora s-au înfiripat din cele mai vechi timpuri aşezări a căror toponomastică trimite la acelaşi spaţiu lingvistic românesc (Rotunda, Crăiniceni, Horneţ, Săliştea, Boureni, Deluşor, Făget, Izvoru’, Livada, Moşneni, Poiniţa, Prepeliţa, Răchita, Răstoaca, Recea, Vâlcele, Ariniş, Brustura, Crăsnioara, Delureni, Strâmba, Domneşti, Şesu’, Voineşti, Peri, Iapa, Slatina, Cărpiniş, Frasin, Lunca, Tăietura, Arşiţa, Ocna, Coliba

---

⁷⁴ *Ibidem*, p. 111.

etc.), se va putea constata, cu ușurință, spațiul etnic căruia i-a aparținut întotdeauna respectivul teritoriu.

Ținând seama de aportul Maramureșului în cultura românească, știind că primul traducător al *Apostolilor*, *Evangheliei* și *Psaltirii* a fost un român maramureșean și că, în secolul al XVII-lea, la Mănăstirea Peri⁷⁵, a existat o tipografie, unde au fost tipărite în limba română *Molitvelnicul* și *Evanghelia*⁷⁶, găsim justificat apelul la rândurile publicate de către Al. Filipașcu, drept concluzie la epopeea maramureșeană: „Redus la o treime și lipsit de legătură feroviară cu Polonia și cu restul țării, Maramureșul a devenit un județ deficitar și un colț mort din trupul viu al României. În vara anului 1921, s-a ținut la Sighet Congresul General al «Astrei», la care a participat elita intelectualității române din Transilvania, precum și reprezentanții mai multor societăți culturale din străinătate. În fața acestora, dr. V. Filipciuc a ținut o conferință documentată despre situația etnografică, economică și culturală a întregului Maramureș, pe care a încheiat-o cu următoarele declarații testamentare: «Noi, strănepoții lui Dragoș și Bogdan, nu vom recunoaște niciodată granița nedreaptă dinspre Cehoslovacia și vom pretinde mereu drepturile noastre strămoșești asupra patrimoniului românesc de peste Tisa, unde avem frați români dintre cei mai buni, precum și alți frați care s-au slavizat din vitregia timpurilor! Vom blestema mereu o graniță care ne desparte de un pământ sfânt, presărat cu altare românești, sub care zac oasele sfinte ale atâtor strămoși, cucernici egumeni și vlădici, viteji voievozi, cneji și magistri maramureșeni!»⁷⁷

---

⁷⁵ Mănăstirea Peri, zidită înainte de 1391 de către Sas Vodă, fiul lui Dragoș-Vodă, a fost primul locaș românesc închinat. Voievodul Balc și Drag, fiii lui Sas, o așază, în 1391, sub ascultarea Patriarhiei din Constantinopol. Patriarhul Antonie, la cererea celor doi, face din egumenul stavropighiei Pahomie exarh al său. Jurisdicția sa se întindea peste ținuturile Avra, Bereg, Ugocea, Sălaj, Ciceu, Unguraș și Bistrița. La Mănăstirea Peri, „în care lucrase o tipografie, tipărind cărți”, sub influența curentului husit, în jurul anului 1500 au fost traduse în limba română, *Psaltirea Șcheiană*, *Apostolul*, *Evanghelia* și părți din *Sfânta Scriptură*. Vezi Ștefan Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 170–173; Idem, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, Editura Librăriei Arhidiecezane, 1935, *passim*; Const. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza-Vodă*, București, Editura Științifică, 1970, p. 149. Alexandru Filipașcu, în *op. cit.*, p. 63, arată că, la 13 august 1381 [sic!], Patriarhul Antonie din Constantinopol a emis un decret de canonizare a Exarhatului de la Peri. Exarhul reprezenta Mitropolitul delegat de Patriarhul din Constantinopol, cu o jurisdicție quasi episcopală asupra Maramureșului, Sălajului, Mediașului, Ugocei, Bârjavei, Ciceului, Bolovănețului și Almașului din Bihor. Vezi și Radu Ilaș, *Mănăstirea Peri în destinul Maramureșului istoric*, în „Mesager bucovinean”, București, anul IV, nr. 1–2 (13–14), ianuarie-iunie 2006, p. 14.

⁷⁶ Vezi Alexandru Filipașcu, *Maramureșul*, Sighetul Marmației, Editura „Echim”, 2002, p. 43.

⁷⁷ Al. Filipașcu, *op. cit.*, p. 245. Referitor la Maramureș, a se vedea și *Fragmente din istoria Maramureșului*, vol I, colectate și traduse de George Bașca, Sighet-Maramureș, Tipografia „Gutenberg”, 1931; Gavrilă Mihalyi, *Reflexii asupra Diplomelor maramureșene din secolul XIV–XV*, Sighet, Tipografia Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, 1934; I. Dermer, Ioan Marin, *Maramureșul Românesc*, București, Editura Cartea Românească, [1934]; G. Mihalyi, *Maramureșul la modă*, Sighet, Tipografia Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din

După Conferința de Pace de la Paris, unii dintre vecinii noștri au început o amplă campanie revizionistă. Prin urmare, la 16 decembrie 1934, Liga Antirevizionistă din România organizează la Timișoara o mare adunare populară, la care participă zeci de mii de locuitori din oraș și din satele timișene, ocazie cu care sunt combătute intențiile revizioniste ale vecinilor.

În anul 1938, imediat după dezmembrarea Cehoslovaciei, românii din dreapta Tisei au întreprins o energetică acțiune în vederea revenirii la Țara Mamă, dar, în primăvara lui 1939, trupele maghiare ocupă întreaga regiune subcarpatică, iar după Dictatul de la Viena, la 5 septembrie 1940, au pus stăpânire și pe Maramureșul din stânga Tisei. Teritoriul a fost eliberat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, odată cu întregul Ardeal.

Un moment critic pentru soarta Maramureșului din stânga Tisei a existat și în anul 1945, când trei cetățeni, și anume Jacob Roitman, cunoscut sub numele de Iosif Chișinevski sau Kișinevski, László Luka, adică Vasile Luca, și Hanna Robinsohn (Rabinovici), nimeni alta decât Ana Pauker, ultimii doi fiind agenți ai NKVD, au făcut parte din „troica comunistă” care s-a deplasat la Sighetu Marmăției pentru „a participa la alipirea întregului Maramureș la Ucraina sovietică”⁷⁸. Tentativa lor a eșuat, deoarece, la negocierile de la Paris pentru tratatul de pace de după al Doilea Război Mondial, nu s-a pus în discuție această problemă. Doar Ungaria a revendicat o suprafață de 22 000 km², care cuprindea „un colț din județul Maramureș, aproape întreg județul Satul Mare, inclusiv bazinul minier de la Baia Mare, cea mai mare parte a județului Bihor, cu Oradea, Beiuș, Salonta (linia trecea prin Ciucea și pe creasta munților Bihorului), o bună parte din județul Arad, inclusiv capitala lui, și chiar o parte din județul Timiș”⁷⁹. Pretențiile

---

Maramureș, 1938; Al. Filipașcu *Voievodatul Maramureșului, originea, structura și tendințele ei*, Sibiu, Tipografia Astra Culturală, 1945; Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIX-lea*, București, Editura Enciclopedică, 1997; Ion M. Botos, *Românii din Transcarpatia (Maramureșul istoric)*, Târgoviște, Editura Macarie, 2005; Ilie Gherheș, *Maramureșul între Dictatul de la Viena și Conferința de Pace de la Paris (30 august 1940 – 10 februarie 1947)*, Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2002; Mihai Dancuș, Gheorghe Todinca, Iosif Bereș, Valentin Rozsnyai, *Maramureșul și Marea unire*, Sighetu Marmăției, Editura 1 Decembrie, 1998; Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, Editura Academiei Române, 1970; Alexandru Filipașcu, *Enciclopedia familiilor maramureșene nobile de origine română*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2006; Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania*, București, Editura Enciclopedică, 2000; Valer Hossu, *Nobilimea Chioarului*, Baia Mare, Editura Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2003; Trofin Hăgan, Valeriu Achim, Ioan S. Mureșan, Vasile Căpâlnian, *Maramureșul și Unirea 1918*, Baia Mare, Muzeul Județean Maramureș, 1968; Ion Zubașu, *Maramureșul de dincolo de Tisa*, în „Flacăra Basarabiei”, București – Chișinău, anul II, nr. 6–7, iunie–iulie 1991; Constantin Ioan Lazu, *Maramureșul istoric. Despre lupta pentru păstrarea demnității și legii strămoșești*, Bacău, Editura Vicovia, 2012.

⁷⁸ Ion Popescu, Constantin Ungureanu, *Românii din Ucraina între trecut și viitor*, vol. I, Cernăuți, Editura Treira, 2005, p. 199, nota 65.

⁷⁹ Marin Radu Mocanu (coordonator), *România în anticamera Conferinței de Pace de la Paris. Documente*, Arhivele Naționale ale României, București, 1996, p. 352.

au fost reduse, la 31 august 1946, la o fâșie de 4 000 km², în care erau cuprinse orașele Satu Mare, Oradea și Arad⁸⁰.

Odată cu semnarea Tratatului de Pace de la Paris, s-a încheiat un nou capitol din tragica odisee a Maramureșului, însă cea a Transilvaniei avea să înregistreze momente de grea cumpănă cu ocazia negocierilor pentru Tratatul de Pace de la Paris, din februarie 1947, când în România se aplica, cu un deosebit sârg, armistițiul din 12 septembrie 1944, adesea cu depășirea prevederilor acestuia și în ciuda convingerilor regelui Mihai I, în „spiritul de camaraderie” care ar fi înfrățit trupele române și armata rusă⁸¹.

Cu ocazia acestor tratative, un rol deosebit de important l-au avut negocierile referitoare la regimul Transilvaniei de Nord în stabilirea frontierei de vest a României. Ungaria, care avusese în stăpânire vremelnică 43 492 km² din teritoriul Transilvaniei, în urma Dictatului de la Viena, din 30 august 1940, era încurajată de delegația Statelor Unite, care favoriza pretențiile maghiare la o parte a teritoriului Ardealului, cuprinzând zona Satu Mare–Oradea. Astfel, Ungaria avea temeuri să spera a obține satisfacere în rezolvarea problemelor legate de rectificarea frontierei cu România, autonomia Transilvaniei și garanții de protecție a minoritarilor maghiari din România, și, ca urmare, a solicitat o regiune din teritoriul Ardealului, în suprafață de 9 000 de mii pătrate, cuprinzând orașele Baia Mare, Careii Mari, Oradea și Arad.

Conform unui articol publicat în „New York Times”, din 8 mai 1946, doar ministrul de Externe al SUA, James F. Byrnes, a favorizat o hotărâre de a se ceda respectiva suprafață de teren ungarilor, pe când ministrul de Externe al URSS, Viaceslav Molotov, a susținut să se dea toată Transilvania României, în granițele existente în anul 1938. Este necesar să subliniem inamicitatea cu care am fost tratați de către ministrul Byrnes, care „a formulat părerea sa că hotărârea *de facto* a lui Stalin ar trebui să fie revizuită întrucâtva în favoarea Ungariei. Dl. Molotov a propus, ca, dimpotrivă, toată Transilvania să fie lăsată României, adăugând că acest teritoriu cuprindea întreaga provincie”⁸².

Articolul 2 din Tratatul de Pace de la Paris, din 10 februarie 1947, stipulează: „Hotărârile sentinței de la Viena, din 30 august 1940, sunt declarate nule și neavenite. Frontiera dintre România și Ungaria este restabilită prin articolul de față, astfel cum exista la 1 ianuarie 1938”⁸³.

Este de reținut și articolul apărut la 21 mai 1946 în publicația budapestană „Uj Magyarorszag”, în care se precizează că, în atmosfera exaltată din ultimele săptămâni, puțini unguri au ridicat vocea împotriva iluzionismului maghiar. „Un popor care de veacuri umblă după himere nu se schimbă de azi pe mâine”, precizează autorul acestuia, Andrei Marton, arătând că declarațiile factorilor

---

⁸⁰ *Ibidem*, p. 216.

⁸¹ *Ibidem*, p. 7.

⁸² *Ibidem*, p. 80.

⁸³ Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 610.

răspunzători, ale politicianilor și ziariștilor, au alimentat aceste himere. Se reține faptul că „nouă ne place să uităm că în războiul acesta suntem împovărați de acuzarea că am persistat în lupta pentru cauza rea, până la sfârșit, în schimb România a trecut de partea aliaților la timp potrivit, cu ajutorul conducătorilor ei inteligenți, cu mult înaintea noastră. Românii, într-adevăr, au luat parte cu depline puteri armate în ultimul act al luptelor contra nazismului. Foarte bine: ungurii din Ardeal nu pot fi prețul inteligenței României, dar promisiunile făcute în toilububuitului tunurilor foarte rar țin seama de factorul etnic și cine satisface norma lui «*carpe diem*» de obicei obține premiu [...]. În afară de recompensarea României pentru purtarea ei mai bună, este vorba și de faptul că arbitrajul de la Viena a fost făcut de cele două puteri fasciste, iar învingătorii trebuie, din punct de vedere principal, să declare nulă orice reglementare teritorială de natură fascistă”⁸⁴.

Poziția exprimată de autorul acestui articol, corectă și nepărtinitoare, este de reținut pentru orice alte discuții referitoare la acest subiect.

Și ziarul „Magyar Nemzet”, din 26 mai 1946, publică pe aceeași problematică articolul *Dramaticele cinci minute care au decis soarta Transilvaniei*, în care se arată că zona revendicată de către Ungaria cuprindea aproximativ jumătate din teritoriul atribuit Ungariei prin arbitrajul de la Viena, înglobând Satul Mare, Careii Mari, Oradea și Salonta, unde trăiau circa 86 000 de români, care ar fi trecut în Ungaria, iar în România ar fi rămas 105 000 de maghiari (cifrele fiind calculate după recensământul din 1930).

Publicația engleză „Manchester Guardian”, în numărul său din 21 mai 1946, arăta că guvernul maghiar, sub pretextul că *statu quo*-ul din 1938 ar pune două milioane de unguri sub stăpânire străină, a cerut o fâșie de 9 000 mile pătrate, cu orașele Oradea Mare (Nagyvarad), Satu Mare și Arad, unde populația „este sută la sută” maghiară: „În cazul în care nu obțin o concesiune în acest sens, ei sugerează ca, sub orice nou angajament de frontieră, să intre sub guvernarea ungară tot atât de mulți români câți unguri sunt sub guvernarea românească. Această idee, mai degrabă fantezistă, își are rădăcinile în îngrijorarea Ungariei relativ la tratamentul minorităților. O minoritate românească substanțială în Ungaria ar fi privită ca o asigurare împotriva răului tratament al ungarilor în România”⁸⁵.

Mai reținem că în polemica din presa engleză asupra hotărârii de la Paris a intervenit Ion Rațiu, care a publicat în ziarul „Manchester Guardian”, din 28 mai 1946, un articol în care arată că Transilvania are un caracter românesc, din punct de vedere etnic, aducând ca argumente date statistice oficiale.

Este indubitabil faptul că poziția americană, la aceste tratative, nu ne-a fost favorabilă.

Nici Marea Britanie nu a avut o atitudine prietenoasă față de România, deși acesta era angajată în război, începând cu 23 august 1944, împotriva Germaniei.

---

⁸⁴ Marin-Radu Mocanu (coordonator), *op. cit.*, p. 81–82.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 81.

Lucrul acesta s-a văzut cu ocazia înțelegerii dintre Winston Churchill, premierul britanic, și Stalin, încheiată în secret, la 9 octombrie 1944, cu ocazia Conferinței de la Moscova, când, la solicitarea lui Churchill, Europa de Sud-Est a fost împărțită în sfere de influență între URSS și Marea Britanie. Premierul britanic a scris pe o bucată de hârtie procentele în care vedea interesele fiecărei părți în țările din regiune: România – 90% pentru URSS și 10% pentru Marea Britanie; Grecia – 10% și, respectiv, 90%; Ungaria și Iugoslavia, câte 50%, iar Bulgaria – 75% și, respectiv, 25%, după care i-a întins-o lui Stalin. Acesta a pus doar o bifă care a pecetluit soarta a milioane de oameni. Românii, care nu aveau cunoștință de această înțelegere, s-au organizat ca partizani, luptând împotriva comuniștilor și așteptând zadarnic să le vină în ajutor americanii.

Consemnate sunt de istorie cuvintele lui Winston Churchill, care avea totuși o jenă provocată de gestul său și se întreba retoric: „Oare nu este cinic să dispunem în această manieră de soarta a milioane de oameni? Hai să ardem hârtia[!]” Stalin i-a răspuns recomandându-i să o păstreze. Și a păstrat-o, ajungând probă irefutabilă asupra modului cum sunt tratate țările mici de către marile puteri.

Prin Tratatul de Pace de la Paris, din 10 februarie 1947, au fost validate prevederile Protocolului adițional secret la Pactul de neagresiune între Germania și Uniunea Sovietică, cunoscut în literatura de specialitate ca Pactul Ribbentrop-Molotov, semnat la 23 august 1939, în baza căruia ne-au fost răpite Basarabia și nordul Bucovinei, și Tratatul de la Craiova, din 7 septembrie 1940, prin care, la presiunea Germaniei, a fost cedat Cadrilaterul.

Un alt moment care a stârnit mare îngrijorare la nivelul conducerii României, dar și în rândul populației, a fost publicarea la Moscova, în februarie 1964, a unui proiect de organizare economică a țărilor comuniste din estul Europei, intitulat *Probleme ale dezvoltării economice a raioanelor dunărene din România, Bulgaria și URSS*, semnat de economistul Emil Borisovici Valev⁸⁶, plasmuire cunoscută sub numele de *Planul Valev*.

În această plănuită construcție, ar fi trebuit să intre 12 000 km² din sudul Basarabiei și al Ucrainei (URSS), 100 000 km² din sud-estul României și 38 000 km² din nordul Bulgariei, înglobând 12 milioane de locuitori⁸⁷, și se preconiza înființarea unui Complex Economic Interstatal al Dunării de Jos, ceea ce astăzi numim, oarecum, integrare/cooperare economică transfrontalieră, în care activitățile economice principale să fie cele din domeniul agricol, România devenind, astfel, o țară cu o economie preponderent agrară.

Dacă Bulgaria a acceptat proiectul fără nici o obiecțiune (autorul lui fiind, la origine, bulgar), România lui Gheorghe Gheorghiu-Dej a considerat „odiosul” plan o tentativă de dezmembrare teritorială a țării și l-a contestat vehement, răspunsul

---

⁸⁶ Articol publicat în „Viața economică”, București, anul II, nr. 24 (43), 12 iunie 1964, p. 5–7.

⁸⁷ Costin Murgescu, *Concepții potrivnice principiilor de bază ale relațiilor dintre țările socialiste. Despre „complexul economic interstatal”, în general și despre concretizarea lui dunăreană, în special, în loc cit.*, p. 10.

fiind dat de Costin Murgescu în articolul *Concepții potrivnice principiilor de bază ale relațiilor dintre țările socialiste. Despre „complexul economic interstatal” în general și despre concretizarea lui dunăreană, în special*⁸⁸, iar Plenara CC al PMR, din 15–22 aprilie 1964, a adoptat cunoscuta *Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale*, cunoscută și sub numele de *Declarația din aprilie*, în care, exprimându-și poziția față de disputa sovieto-chineză, a formulat principiile care trebuiau să constituie fundamentul raporturilor dintre partidele comuniste: egalitatea în drepturi, neamestecul în treburile interne, dreptul fiecărui partid de a-și rezolva problemele politice și organizatorice, precizând: „Nu există și nu poate exista un partid «părinte» și un «partid-fiu», partide «superioare» și partide «subordonate», dar există marea familie a partidelor comuniste și muncitorești egale în drepturi; nici un partid nu are și nu poate avea un loc privilegiat, nu poate impune altor partide linia și părerile sale. Fiecare partid își aduce contribuția la dezvoltarea tezaurului comun al învățaturii marxist-leniniste”⁸⁹.

Documentul a constituit o declarație de independență față de Moscova, disidența României remarcându-se, în mod evident, cu ocazia invaziei Cehoslovaciei de către trupe ale Pactului de la Varșovia, în 21 august 1968.

Planul Valev nu a avut șansa de a fi pus în operă, deoarece, conform regulilor CAER-ului, pentru aprobarea lui era necesară unanimitatea de voturi, iar reacția promptă a României a făcut să nu mai fie pus în discuție, știut fiind faptul că, începând cu anul 1962, România a avut o poziție critică în CAER la adresa propunerilor sovietice de integrare a economiilor țărilor care făceau parte din acest organism.

De altfel, planul a primit, în timp, un răspuns categoric prin amplul proces de industrializare a României, ceea ce nu mai permitea catalogarea țării ca fiind preponderent agrară.

Pierderile teritoriale ale României s-au datorat unor factori complecși, generați de conjuncturile internaționale, dar și unor politici interne, ori nesușinerii corecte a unor realități istorice, cărora le-am putea adăuga și înalta trădare a intereselor naționale.

---

⁸⁸ În loc cit., p. 6–12.

⁸⁹ *Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.R.M din aprilie 1964*, București, Editura Politică, 1964, p. 55.